

**TIL
TIDEN**

Til tiden handler om både de nære og de helt store forskydninger i samtiden. Korte, koncentrerede bøger, der løfter læserens blik fra den aktuelle debat og sætter emnerne ind i større sammenhænge.

Til tiden er skrevet af folk, der ved noget og tør mene noget.

Peter Hummelgaard

DEN SYGE KAPITALISME

Gyldendal

Den syge kapitalisme
© Peter Hummelgaard og Gyldendal, 2018
Omslag: Morten Gorm
Bogen er sat med Adobe Caslon Pro og Gotham
hos Rosendahls a/s
og trykt hos LaserTryk.dk
Printed in Denmark 2018
1. udgave, 1. oplag
ISBN 978-87-02-26655-9

www.gyldendal.dk

INDHOLD

Forord 7

Del 1	Sygdommen	11
	Den sociale kontrakt er svækket	13
	Den uretfærdige ulighed	37
	På kasinoet vinder huset altid	53
	Kapitalismen er blevet kortsigtet	81
	Globaliseringens bagside	105
	Monopolerne er tilbage	123
	Det kan ikke betale sig at arbejde	145

Del 2	Medicinen	169
	Lige samfund klarer sig bare bedre	171
	Velfærds kapitalisme virker	179
	En fornyet social kontrakt for det 21. århundrede	205
	Politiske forslag til at helbrede kapitalismen	233

Tak 253

Noter 257

en årrække i det, der efterhånden er blevet den kulturelle elites enklave på Vesterbro i København. Jeg har levet et liv, hvor jeg har griset mit personlige klimaregnskab til og i perioder indtaget flere måltider med kunstnere på den lokale vinbar på Vesterbro end i mit eget køkken.

Jeg er et gadekryds. Mine grundværdier har dybe rødder hos de mennesker, jeg voksede op med på Amager, og når jeg deler med læseren, hvem jeg er, er det, fordi jeg i disse år ser, at der lige præcis mellem middel- og arbejderklassen i lokalsamfundene og de højtuddannede verdensborgere i storbyen er mindre fællesskab og fælles forståelse for hinanden, end der har været i mange år. Og i den splittelse kan den økonomiske elite se sig, som den vil.

Billedet er det samme valg efter valg i hele den vestlige verden. De højtuddannede med globalt udsyn og fremtidsbegejstring stemmer på partier og kandidater langt til venstre. Arbejder- og middelklassen stemmer i stigende grad til højre eller slet ikke. Den økonomiske elite gør, hvad den altid har gjort: stemmer borgerligt og konservativt. Det var billedet i USA, da Donald Trump blev valgt. Det var sådan, stemmerne fordelte sig ved briternes Brexit-afstemning. Valgene i Frankrig, Holland, Tyskland og Italien viste det samme.

Alle steder sker denne udvikling på bekostning af socialdemokratiske partier. Og på bekostning af den sociale sammenhængskraft. Efterkrigstidens sociale

kontrakt, klassekompromiset, der bidrog til at holde kapitalismen sund og sikre, at alle fik del i fremskridtene, er i opløsning. Det er denne bogs påstand, at det er den gamle sociale kontrakts opløsning, der er den underliggende årsag til mange af de udfordringer og problemer, vi befinder os i.

Hvad er den sociale kontrakt?

Det var den franske filosof Jean-Jacques Rousseau, der som et forvarsel til Den Franske Revolution satte ord på, hvad den sociale kontrakt går ud på. For ham handlede den sociale kontrakt om, at enhver borger reelt først var fri, hvis alle borgere underlagde sig fællesskabet. Det kaldte han for *fællesviljen*.

Den sociale kontrakt er for mig at se todelt. På den ene side handler det om, hvordan frugterne af vores økonomiske vækst og velstand fordeles. Det handler om en gensidig forståelse mellem producenter og de producerende; om at der er en stat, der sikrer fair og gennemsigtige spilleregler for alle; om at alle bidrager til både festen og oprydningen. Det handler om helheden, samfundets samlede interesser. Velfærdssamfundet har været et højdepunkt i vores civilisation. Ingen anden måde at indrette samfundet på har vist sig bedre til at fordele et samfunds velstand, skabe tryghed, sikre tillid mellem mennesker og tage vare på helheden.

Den anden del af den sociale kontrakt er, at vi i samfundet har gensidige forpligtelser over for hinanden. Det er den ærkesocialdemokratiske parole om ret og pligt mellem mennesker. At jeg på skattebilletten er med til at investere i mine medborgere – studerende, ældre, syge, arbejdsløse – ligesom de investerer i mig, når jeg får brug for det. Hvis den sociale kontrakt skal give sig udslag i sociale fremskridt og forbedringer, som hele samfundet kan mærke, så handler det altså om at bemægtige de afmægtige og begrænse de almægtige.

For at der overhovedet kan være gensidige forpligtelser, er der i samfundet også nødt til at være et „vi“, Rousseaus fællesvilje. Et slægtskab og fællesskab med borgere, som bor i den anden ende af landet, og mellem top og bund. Det kræver, at vi kender hinanden, forstår hinandens trængsler og grundlæggende sætter helheden højest. Men også at vi ved, at det er fundamentet for det samfund, vi har.

En betydelig del af vores velstand, demokratiske stabilitet og veludbyggede velfærdssamfund er smedet i det tyvende århundredes store klassekompromis.

I Danmark og Norden byggede det på et kompromis mellem arbejderne på den ene side og kapitalejerne på den anden side. Begge parter kunne se en meget klar egeninteresse i, at de store spørgsmål om løn, arbejdsvilkår og konflikt blev ordnet ved forhandlingsbordet frem for i korporlige slagsmål på Fælleden. Arbejdsgiverne fik fred og stabilitet i produktionen, arbejderne

fik flere rettigheder og mere i løn, og bønderne fik organiseret sig til retten til at eje jord og til ordentlige priser for afgrøder.

Oven på kompromiset på arbejdsmarkedet og i landbruget blev velfærdssamfundet rettet til retfærdighed bygget med henblik på at skabe sociale fremskridt for alle. Fællesviljen var et samfund med stor retfærdighed, større lighed og en erklæret tro på demokratiet, og velfærdssamfundet var redskabet.

Den sociale kontrakt blev ikke indgået fra den ene dag til den anden. Og slet ikke uden slagsmål. Men med forbedringer af leve- og arbejdsforhold etableredes en fælles forståelse af, at der var fundet en måde, hvorpå samfundet kunne frembringe sociale fremskridt og en relativt fair fordeling af rigdom mellem almindelige mennesker, uden at man skulle udholde klassekamp og sociale konfrontationer. Man troede, at det kapitalistiske samfund havde opnået en højere form for civilisation.

Som en del af kompromiset anerkendte arbejderne ganske tidligt, at kapitalismen var et redskab, der var væsentligt stærkere og mere effektivt end vold og diktatur. Samtidig var især Socialdemokratiets ledere de største fortalere for demokratiet som styreform. Den daværende socialdemokratiske statsminister H.C. Hansen gav ikke meget for alle venstrefløjens drømmerier om at omstyrte det kapitalistiske system og gennemføre socialisme med magt. Som han sagde: „Hel-

lere demokrati uden socialisme, end socialisme uden demokrati.⁴⁷

Kapitalismen var redskabet, målet var sociale fremskridt, og fundamentet for det hele var demokratiet.

Den økonomiske elite og kapitalejerne skulle betale den løn, som arbejdet var værd – eller i hvert fald så langt derhenad som muligt. Og de skulle betale højere skat af deres overskud, indkomst og formue for at finansiere udgifter, der gjorde fællesskabet stærkere.

Arbejderne, bønderne, husmændene og alle de andre på gulvet skulle tilsvarende være mere og mere produktive. Med den højere løn skulle de også blive bedre arbejdskraft. Også de blev bedt om at betale højere skatter til fællesskabet, så deres naboers børn også kunne få en uddannelse, så de selv kunne få pension, når de blev gamle, og understøttelse, hvis de skulle blive arbejdsløse.

Vores sociale kontrakt bygger efter min mening også på en række principper og erkendelser. Disse er gensidige forpligtelser. Mennesker i et samfund føler sig kun forpligtet over for hinanden, hvis der i samfundet også eksisterer et „vi“. En fælles vilje, et sammenhold og især en stærk sammenhængskraft. Den sociale kontrakt indebærer i den forstand en underliggende forpligtelse på de demokratiske idealer og en mere praktisk forpligtelse til at udvise selvbeherskelse, når der opstår anledninger for vinderen til at rydde bordet. Det er et forlig, hvor forskellige grupper, ikke

mindst kapital og arbejdere, forbliver forpligtede på at dele det samme politiske rum.⁸

Det var ikke for deres blå øjnes skyld, at den økonomiske elite i det 20. århundrede lod sig forpligte af en usynlig social kontrakt, der for dem indebar, at de lod sig regulere og beskattede. Det skete dels som følge af *stærke sociale alliance* og befolkningsflertal valg efter valg, dels af *nøgtern egeninteresse*.

Stærke sociale alliance mellem arbejderne og storbyens kultur- og uddannelseselite, der sammen presede på for sociale fremskridt og udbygning af den folkelige velfærd. I Danmark var denne alliance anført af Socialdemokratiet og De Radikale, som sammen regerede landet hen imod det mål at skabe mærkbare sociale fremskridt for alle. Aldrig helt harmonisk de to partier imellem, men i en alliance virkeliggjort af den fællesmængde og det fælles håb, som de lavest lønnede og kortest uddannede delte med de højtuddannede og kulturelt dannede progressive. Velfærd, uddannelse til alle, tryghed for syge og ældre, retfærdig beskatning, kultur og ånd. Denne alliance tvang den økonomiske elite til at acceptere en samfundsindretning, hvor de var udsat for mere regulering, mere beskatning og flere kollektive løsninger. En social kontrakt.

Nøgtern egeninteresse – for dem, der sad på ejerskabet af kapitalen i efterkrigstiden, var både Første og Anden Verdenskrig dyrekøbte lærepenge. Menneskeskabte katastrofer, der kostede millioner af mennesker

livet og deres generationsskabte formuer. Det var ikke svært at se, at nøglen til stabilitet var demokrati. Og nøglen til demokrati var nationale fællesskaber med større sociale fremskridt og mere uddannelse.

Den sociale kontrakt er ved at bryde sammen

Siden den økonomiske krise for alvor ramte i 2008, har de fleste vestlige demokratier oplevet en politisk polarisering, hvis lige ikke er set siden 1970'erne og måske endda 1930'erne.

Parterne i den samfundsalliance, der muliggjorde en demokratisk kontrol med kapitalismen, forstår ikke længere hinanden, kender ikke hinanden og anerkender ikke hinandens behov og udfordringer.

I hele den vestlige verden er kollapsedet i den sociale kontrakt indtil videre kommet til udtryk i stemmeboksen. Vreden er til at tage og føle på. Det er folket mod eliten; nationalisterne mod globalisterne; de kommunitære mod kosmopolitterne; de fremtidsangste mod de fremtidsbegejstrede.

For arbejder- og middelklassen er vredens rødder indvandring, flygtninge og alle de problemer, som dårlig integration fører med sig. Det handler om, at middelklassen oplever, at den bliver hægtet af den økonomiske udvikling. Det handler om en stigende utryghed i forhold til, om man kan klare sig, hvis man skulle blive syg eller arbejdsløs. Eller om man kan følge med

de benhårde krav til stigende produktivitet. Det handler grundlæggende om, at udviklingen før og efter Finanzkrisen ikke har været retfærdig; mellem top og bund, mellem land og by, mellem dem, der har ansvar for krisen, og dem, der ikke har.

Denne vrede ser man i alle de valg, der har været afholdt inden for de seneste år. Ved den britiske Brexit-afstemning stemte de udsultede og klassiske Labour-områder i nord sig ud af EU, mens distrikterne med vækst, fremgang og højere lønninger stemte for at blive i EU.

Et par dage inden briterne skulle til stemmeurnerne, besøgte jeg en række fagforeninger, som havde kastet sig dedikeret ind i kampen for at blive i EU. Målingerne viste egentlig, at flertallet gerne ville blive i EU. Men meldingen fra dem, der gik derude på arbejdspladserne og argumenterede for at blive i unionen, var klar: Det ville blive et nej. Tillidsfolkene kunne ikke trænge igennem den mur af vrede og frustration over at være dårligere stillet i dag end for 20 år siden, som Storbritanniens arbejdere føler. Den utryghed og vrede blev i første omgang udløst i stemmeboksen den 23. juni 2016.

Derfor var det heller ikke et tilfælde, at den britiske valgkamp store temaer var migration i form af udenlandsk arbejdskraft, der trykker lønnen ned, og ønsket om at spare penge på EU-kontingentet, så der i stedet kunne investeres i velfærd. „Leave“-kampagnen løj og

bedrog den britiske under- og arbejderklasse til at tro, at investeringer i velfærd og trygheden omkring arbejdspladser ville blive bedre uden for EU.

Ikke desto mindre har de engelske vælgere ret til at være vrede. Mellem 2007 og 2015 faldt reallønnen i Storbritannien med 10,4 procent, kun overgået af udviklingen i Grækenland. Efter afstemningen konkluderede organisationen Oxfam i en rapport, at den massivt ulige fordeling af velstand og muligheder bidrog direkte til valgresultatet.⁹ Et nyere studie har vist, at de områder af Storbritannien, der oven på Finanskrisen var hårdest ramt af velfærdsnedskæringer og sparepolitik, også var de områder, der havde størst tilbøjelighed til at stemme for et Brexit.¹⁰

Da Trump blev valgt i 2016, skete det, fordi Demokraterne tabte i Rustbæltet, hvor industriarbejdspladserne engang var i overflod og arbejderklassestemmerne flest. Til gengæld vandt de stort i storbyen, hvor de højtuddannede og højestlønnede bor. Efter valget kunne Demokraterne trøste sig med, at Hillary Clinton var den „moralske“ præsident med næsten 3 millioner flere stemmer end Trump. Problemet var bare, at Hillary Clinton og Demokraterne vandt med hele den margen i det forvejen stærkt liberale Californien, mens man tabte arbejderstaterne i Michigan, Wisconsin, Ohio og Pennsylvania – der, hvor globaliseringen, krisen og uligheden har ramt hårdt.¹¹

Overalt i Europa tegner sig det samme billede. I

områder med stor arbejdsløshed, ramt af nedgang og manglende udvikling, stemmer man på det yderste højre, mens man i områder med høj vækst, højt uddannelsesniveau og højere lønninger stemmer yderst til venstre eller traditionelt borgerligt. Klemmt inde i denne udvikling befinder de europæiske socialdemokratiske partier sig.

Jeg skal vende tilbage til, hvordan det til dels er selvforskyldt. Indtil videre må man bare konstatere, at dem med korte uddannelser og lavere lønninger reagerer på uligheden og utrygheden ved ikke at stemme på de partier, der historisk har båret de demokratiske institutioner. Der er opstået en dyb splittelse mellem de fremtidsbejgestrede og de fremtidsangste; mellem dem, der ikke har del i storbyernes gode job og høje lønninger, og dem, der har; mellem dem uden større gevinst ved en verden uden grænser og dem med. Med andre ord: mellem lønarbejderne og uddannelses- og kultureliten.

Før i tiden var disse grupper allierede i en fælles målsætning om sociale fremskridt og social retfærdighed. I dag kan de ikke finde hinanden. Taberen er sammenhængskraften, ligheden og retfærdigheden. Og i sidste ende vores demokrati.

Det socialdemokratiske ikon, den forhenværende svenske statsminister Olof Palme, diskuterede i sin bog *Politik är att vilja*, hvad demokrati egentlig er. Palme så demokrati som meget mere end retten til at deltage i frie valg, ytrings- og forsamlingsfrihed. Det er sågar

meget mere end de institutioner, som udgør ryggraden i ethvert velfungerende demokrati. I stedet handler det om, at samfundet, jævnfør Rousseaus ideer om den fælles vilje, sikrer en retfærdig fordeling af magt, privilegier og økonomisk velstand.¹²

Palmes kamp og vision var at sikre, at det politiske demokrati også udviklede sig til et „socialt demokrati“. Visionen, som i høj grad blev delt af især socialdemokrater i hele Vesten op igennem det 20. århundrede, var at skabe et samfund, der var demokratisk i ordets egentlige betydning, for Palmes generation af politikere vidste godt; at velstand er magt, og ekstrem koncentration af velstand er ensbetydende med ekstrem koncentration af magt.

I det 20. århundrede lykkedes det langt hen ad vejen gennem politisk kamp at skabe en levedygtig social kontrakt i samfundet, og resultatet var mere retfærdige, mere demokratiske og mindre ulige samfund.

En af de store tænkere, der satte ord på kampen for demokratiet og for at undgå for stor koncentration af magt og velstand, var den danske socialdemokratiske ideolog Hartvig Frisch. For Frisch var det, som han skriver i *Pest over Europa*, et problem, vi kun kan løse gennem „vores egen vilje til demokrati lige fjernt fra totalitært diktatur som fra tøjlesløs kapitalisme.“¹³

Forsvaret for vores demokrati, for vores frihedsrettigheder og for de samfunds bærende institutioner kan kun opretholdes ved et mere lige, mere trygt og mere

retfærdigt samfund. Mere hyperglobalisering, tøjlesløs kapitalisme, buldrende ulighed og udhulet tryghed vil kun give næring til de kræfter, som ikke ønsker demokrati.

Velfærdssamfundet blev skabt som en form for institutionalisering af den sociale kontrakt. Større lighed og bedre fordeling af samfundets velstand var ikke alene retfærdigt, det var tilmed en forudsætning for selve demokratiet. Den etiske begrundelse for velfærdssamfundet var demokratiet. Jo større middelklasse, desto stærkere demokrati.

De, der i dag ønsker at forsvare vores demokratiske kapitalistiske model, bør derfor være mindst lige så optaget af at bryde med de sidste 30 års næsten fundamentalistiske tro på, at den frie markedskapitalisme kan regulere sig selv og samtidig fordele frugterne af vores velstand på en retfærdig måde. Det har nemlig vist sig ikke at være tilfældet, og det er denne bogs pointe, at vi ikke kan bekæmpe truslerne mod vores demokratiske institutioner uden at bekæmpe den stigende, uretfærdige ulighed. Kapitalismen må helbredes for sine sygdomme.

Kapitalismen er blevet syg

I januar 2017 skrev Socialdemokratiets formand, Mette Frederiksen, en kronik i Politiken under overskriften „Kapitalismen er blevet syg“.¹⁴ Kronikken blev udgivet,

godt en uge efter at Donald Trump var blevet indsat som USA's nye præsident, og lidt over et halvt år efter at briterne havde stemt sig ud af EU. I et interview uddybede Mette Frederiksen synspunktet. Kort fortalt var hendes pointe, „at den væsentligste forklaring på de politiske og økonomiske opbrud, som vi i disse år oplever, skyldes en svækkelse af den sociale kontrakt mellem kapitalisme og retfærdighed. (...) Det 21. århundredes store politiske og økonomiske kamp bliver at styrke den sociale kontrakt; i virkeligheden at redde kapitalismen fra sine egne værste sider – ja, måske endda fra at ødelægge sig selv.“¹⁵

Enhedslistens Rune Lund har flere gange i paneldebatter drillende spurgt mig, hvad vi i Socialdemokratiet mener med, at kapitalismen er blevet syg, for „er der bare tale om en forkølelse eller hvad?“ Det har jeg selvfølgelig tænkt over. For mens man sikkert i Enhedslisten og andre steder på venstrefløjen måtte mene, at kapitalismen er kronisk syg og ideelt set bør erstattes af noget udefinerbart andet, har vi i Socialdemokratiet et andet syn på den sag. Det kapitalistiske system har nemlig som økonomisk system intet bedre alternativ. Kapitalismen er hovedårsag til, at menneskeheden på lidt over 100 år er blevet 79 gange rigere. Den er årsagen til, at vi har opfundet redskaber og hjælpemidler, som redder menneskeliv og gør os friere end nogensinde. Det er i det hele taget et system, som inden for de rigtige rammer løfter mennesker og samfund til

helt nye højder og giver os muligheder, vores forfædre ikke engang kunne fantasere om. Men det er også et system, som uden politisk styring, regulering og moral har evne til at vride samfund fra hinanden og så frøene til ulykke og konflikt.

Man kan måske sammenligne den sygdom, der angriber kapitalismen, med malaria. På den ene side er det stadig i dag en af de mest dødbringende sygdomme, menneskeheden udfordres af. Men på den anden side har vi en meget præcis viden om, hvordan vi både forebygger og behandler sygdommen. Vi kan hindre sygdommen i at sprede sig ved at bruge myggenet, som holder de sygdomsinficerede myg ude. Vi kan vaccinere os og tage forebyggende piller. Hvis vi rent faktisk smittes af sygdommen, ved vi, hvordan vi behandler den. Til gengæld kan man dø, hvis sygdommen ikke behandles.

Sådan er det også med kapitalismen. Hvis ikke samfund skal nedbrydes og mennesker miste troen på systemet, så skal kapitalismen helbredes for sine sygdomme. Og ligesom med malaria så ved vi faktisk, hvordan man gør. Det handler om at sætte net og hegn op for dens nedbrydende sider; om at sikre en retfærdig fordeling af dens gevinster; og om hele tiden at investere i en fremtid, som skaber flere muligheder og mere tryghed til flere mennesker.

Symptomerne på sygdommen er til at få øje på overalt. Kapitalismen udvikler sig mere og mere i ret-

ning af at tjene de få frem for de mange. I de fleste vestlige lande skrumper middelklassen. Uligheden stiger. Utrygheden i forhold til fremtiden, jobbet, lokal-samfundet og ens families velbefindende stiger. Vreden vokser. Den politiske stabilitet udfordres. Vores demokratier sættes alvorligt på prøve.

Det er vanskeligt at finde ét land i vores vestlige del af verden, som i disse år ikke oplever disse sygdomstegn.

Det tydeligste tegn på, at kapitalismen er blevet syg, er, at vi ikke længere kan vide os sikre på, at vores børn kommer til at leve i en verden med flere muligheder og mere frihed, end vi selv gør. Siden 1940'erne har hver ny generation været bedre stillet økonomisk end den forrige. Det har nærmest været en naturlov. Men den tendens er nu i store dele af verden vendt eller helt forsvundet. De unge generationer vil for første gang i næsten 80 år ikke være bedre stillet end deres forældre.¹⁶

Symptomerne og sygdommen kender vi fra historien, for andre har før set dem komme. I 1944 skrev historikeren og sociologen Karl Polanyi, at markedets afkobling fra samfundet og en manglende opmærksomhed på de sociale konsekvenser af en løssluppen kapitalisme vil medføre en reaktion i befolkningerne. Den reaktion har en større tendens til at være kaotisk og fascistisk i sit udtryk end ydmygt demokratisk. Polanyi så i sin tid Første Verdenskrig, mellemkrigstiden,

Depressionen i 1930'erne, fascismens opblomstring og Anden Verdenskrig som kulminationen på, at markedskræfterne havde løbet samfundene over ende. Katastrofernes udspring „lå i den utopiske bestræbelse på at etablere et selvregulerende marked“.¹⁷

Polanyi mente, at „fascismens sejrsgang praktisk set blev gjort uundgåelig gennem liberalisternes obstruktion af enhver reform, der involverede planlægning, regulering og kontrol“ af markeds kapitalismen.

I de senere år er advarslerne om sygdomstegnene i vores samfund kommet fra de mest overraskende steder. Det understreger, at situationen er alvorlig. De Konservatives forhenværende formand og forhenværende udenrigs- og kulturminister Per Stig Møller har fremført, at kapitalismen er i færd med at afvikle sig selv. Også for en ærkeborgerlig som Per Stig Møller er det tydeligt, at når udviklingen føles uretfærdig og utryk, så taber demokratiet. Han advarer om, at „hvis det repræsentative demokrati ikke kan finde løsninger, der opleves som rimelig fair over for alle, og som er i helhedens interesse, risikerer det at skride ud og fremkalde ekstremistiske løsninger.“¹⁸

Erkendelsen af, at vores sociale kontrakt lider, og kapitalismen ikke længere leverer fremgang for alle, har nået selv investerings- og spekulationsbanken Saxo Bank. I et interview udtalte cheføkonom Steen Jakobsen, at: „Trickle-down economics – altså den økonomiske logik, hvor vi stabler champagneglas i en pyramide,

hælder i de øverste og regner med, at det drypper ned på resten – har bare ikke virket. Hvis man helt neutralt ser på, hvilken bog der bedst beskriver verden lige nu, kommer *Das Kapital* tættest på. Marxismen peger på, at man ultimativt frarøver købekraften fra arbejderne ved at underbetale dem. Det er basically det billede, vi har i dag. Den såkaldte arbejdskapital – eller arbejder- og middelklassen for at blive i det sprogbrug – skal have en så høj disponibel indkomst, at de bliver købere af de produkter, som de producerer. Men sådan er det bare ikke længere. Det er i virkeligheden et marxistisk problem. Du giver arbejder- og middelklassen så små lønstigninger, at man udmagrer de forbrugere, der skal bære økonomien.¹⁹

Danmark er ikke et unikt sted for denne debat. Tværtimod. Den foregår i hele den vestlige verden. I USA advarer erhvervsledere om, at „høtyvene kommer snart efter os“²⁰ eller opfordrer indædt kapitalister til at forene sig²¹ i et forsvar for den sociale kontrakt, hvis ikke systemet skal bryde sammen og erstattes af noget, der er markant værre. Ved den økonomiske elites årlige fætter-kusinefest i Davos taler man om ulighed. Samarbejdsorganisationen OECD har i sit nyeste arbejdsprogram vedtaget, at man skal arbejde for „inkluderende økonomisk vækst“. Både IMF og Verdensbanken advarer mod den stigende ulighed og markedets overtag af samfundene. Der bliver snakket meget, men reelt gjort for lidt.

Konsekvenserne, hvis ikke vi ændrer udviklingen, vil være mere politisk ustabilitet, et yderligere udhulet demokrati og social uro.

POLITISKE FORSLAG TIL AT HELBREDE KAPITALISMEN

„Ogsaa for Demokratiets Sag er en Ændring i Systemet vigtig. Det danske Folk er kommet til at elske de demokratiske Friheder som aldrig før. Men rammes store Dele af Befolkningen af de Lidelser, en permanent Arbejdsløshed medfører – og kan Demokratiet ikke løse de sociale Problemer, da maa man være forberedt paa, at haardt ramte Medborgere føler Fristelse til at prøve andre Veje. Men den Situation bør aldrig opstaa. Demokratierne maa vise, at de ikke alene kan vinde Krige, men at de ogsaa kan skabe social Tryghed.“

– Socialdemokratiets principprogram
Danmark For Folket, 1935

Socialdemokratiske principper, der skal skabe en mere retfærdig kapitalisme

Mere Aalborg Portland – mindre Goldman Sachs
For nogle år siden udtalte det radikale folketingsmedlem Rasmus Helveg Pedersen, at der i fremtidens

Danmark ikke ville være plads til virksomheder som Aalborg Portland. For ham var logikken, at cementproduktionen på Aalborg Portland udleder for meget CO₂. Men vores vindmøller skal altså stå på cement, hvis de skal kunne producere den grønne energi. Vi kan ikke alene leve af vores viden, hvis vi ikke samtidig har en højt specialiseret produktion. Danmark har brug for produktion, og vi har brug for industri i fremtidens samfund. Til gengæld har vi brug for markant mindre spekulation og kortsigtethed. Erhvervspolitikken bør basere sig på det princip, at det skal være lettere at drive virksomhed for dem, der skaber værdi i realøkonomien. Til gengæld skal det være markant dyrere og sværere for dem, der bedriver spekulation og bobler i finansøkonomien. Med andre ord: mere Aalborg Portland – mindre Goldman Sachs.

Lighed – ikke kun lige muligheder

For arbejderbevægelsen var ligheden et mål i sig selv.

Med New Labour-bølgen begyndte også socialdemokrater at tænke anderledes om ligheden. Sproget og målet ændrede sig. Det handlede ikke længere om at skabe det lige samfund, men om at sikre lige muligheder. Det har betydet, at fokus er skiftet fra, at alle borgere i samfundet skal have en retfærdig andel i velstandsstigningerne, til et fokus på at skabe forudsætningerne for, at alle kan skabe sig den tilværelse, de gerne vil.

Men det er ikke kun skellene i indkomst, kapital osv., der kendetegner det socialdemokratiske lighedsbegreb. Det handler lige så meget om at efterstræbe lighed gennem en uddannelsespolitik og gennem en boligpolitik, der ikke skaber under-, middel- eller overklasseghettoer. Og så handler det om at sikre et skattesystem, der finansierer stærke institutioner og samtidig skaber en fair fordeling af samfundets velstand.

Efter 2008 handler det ikke længere kun om lige muligheder. Det handler om at efterstræbe ligheden.

Godt arbejde, ordentlig løn

Socialdemokratiet blev skabt som en parlamentarisk gren af arbejderbevægelsen. Vores fundament er arbejdet og den fælles organisering af lønmodtagernes interesser.

Omfordeling har for Socialdemokratiet ikke alene været et spørgsmål om at kompensere for indkomstab ved ledighed, men også gennem løndrevet vækst og uddannelse at sikre, at vi bygger økonomien ved at investere i hver enkelt af os og derigennem sikrer personlig myndiggørelse. Vores partis fundament er støbt i godt arbejde, der er en ordentlig løn værd. Vi er rundet af den erfaring, at hvis lønmodtagerne får en passende andel af værdien af det producerede, er det ikke kun rimeligt – det skaber også langt mere stabile og fremgangsrige økonomier, end hvis virksomhedsejerne og spekulanterne hiver gevinsterne hjem til sig selv.

Det er en opgave for Socialdemokratiet og for samfundet generelt at sørge for, at ordentligt arbejde bliver betalt med en ordentlig løn, der følger udviklingen i resten af samfundet.

Gør din pligt, kræв din ret

På de gamle faner stod der altid: „Gør din pligt, kræв din ret.“ Parolen er eviggyldig og minder os om det væsentlige i at sikre retfærdighed og balance i samfundet. Den stærke sociale kontrakt fungerer kun, hvis alle yder det, de kan. Der er ikke plads til, at nogen kører på frihjul. Når mennesker, der godt kunne arbejde, vælger ikke at gøre det, eller når store virksomheder placerer overskud i skattely, mens de samtidig kræver hjælp af fællesskabet, så bryder det med princippet om ret og pligt.

Dette princip er de senere år blevet forsøgt „kapret“ af de borgerlige. Men der er afgrundsdyb forskel på, hvordan socialdemokrater forstår ret og pligt, og hvordan de borgerlige gør.

For de borgerlige handler det personlige ansvar om at skubbe velfærdsstatens forpligtelser over på den enkelte borger med det langsigtede formål at begrænse velfærdsydelse og det offentlige forbrug. Deres individorienterede opfattelse er således baseret på, at velfærd handler om behovstilfredsstillelse og dækning af et forbrug, som skal varetages af den billigste udbyder.

For socialdemokrater handler det personlige ansvar

om at skabe et samfund, hvor alle har ansvar og forpligtelser over for fællesskabet. Det personlige ansvar er ikke alene begrænset til den enkeltes eget liv, men omfatter i lige så høj grad familie, naboer og medborgere. I det forpligtende fællesskab tager vi ansvar for vores medborgere for dermed at skabe lige muligheder for alle.

Trygge mennesker tør

Socialdemokratiet skal stå for tryghed. Danskerne skal vide, at vi er på deres side, når kriserne rammer. Det kræver, at det sociale sikkerhedsnet bliver styrket; dagpengene skal kunne levere reel forsikring, når jobbet går tabt, og man skal kunne være sikker på at kunne blive gammel i trygge rammer.

Ikke kun fordi tryghed er fundamentalt for at trives som menneske. Tryghed handler ikke alene om at søge en sikker havn eller skærme sig mod verden. Det er også et fundament for vores dynamiske samfundsmodel. Fordi trygge mennesker tør mere. De tør søge nyt arbejde. De tør pege på problemerne på arbejdspladsen, så nye og bedre løsninger kan findes i fællesskab. De tør tage chancer og se muligheder. De tør kaste sig ud i omskoling eller ny uddannelse i troen på, at fællesskabet vil hjælpe dem, hvis de fejler. De tør få det ekstra barn, de drømmer om. De tør hæve stemmen og sige fra over for uretfærdighed. De tør tro på, at andre måske har det ligesom dem og derfor vil gå med, hvis

de rejser sig. Den skandinaviske erfaring af, at vi gennem tryghed og gensidig tillid vokser som mennesker og styrkes som fællesskab, er vores guldæg.

Kontrasten til højrefløjen er markant. Liberalisterne insisterer på, at sulten er vores vigtigste drivkraft. De ønsker sulten tilbage – og det kan kun ske ved at angribe trygheden.

Vi skal ikke nøjes med at overføre penge, vi skal overføre magt

Det socialdemokratiske projekt har to ben: social retfærdighed igennem sociale fremskridt og demokrati. Kritikere påstår, at vi i dag hverken er sociale eller demokratiske. Vi skal i højere grad være i stand til ikke kun at bruge statens budget til at overføre penge til folk. Velfærd er ikke en simpel overførsel af penge, en transaktion. Det er en relation mellem mennesker. Vi skal forme fremtidens samfund ved at give folk og fællesskaber større magt over egne liv og egne lokalsamfund. Velfærden skal være relationel, personlig og båret af forpligtende fællesskaber omkring den lokale skole, daginstitution eller det lokale plejehjem. Den skal bæres af netværk af borgere, der tager ansvar for deres eget nabolag og hjælper hinanden tilbage i arbejde.

Det er et opgør med politik som transaktion; politik som noget, politikere gør ved eller for andre.

Ideer til at skabe en sundere og mere retfærdig kapitalisme

Split banker op, der ikke lever op til fællesskabets tillid
Skønt mange ikke tror det, er det ikke en naturgiven sandhed, at banker har mulighed for at vokse sig så store, at de bliver „too big to fail“. Fra 1850 til 1990 var nutidens finansielle supermarkeder, hvor indskudsbank, investeringsbank og realkredit er samlet i én virksomhed, ikke tilladt. Efter Finanskrisen har vi forsøgt at reducere risikoen for, at banker kommer i økonomisk ufare. Men der er ikke gjort nok for at fjerne den uudtalte statsgaranti, der frister storbankerne til at løbe de store risici, som fører dem ud i problemer i første omgang. De større strukturelle reformer af bankmarkederne og bankernes størrelse blev glemt, allerede efter bankerne blev reddet ud af krisen. Det er problematisk, fordi risikoen for at gå nedenom og hjem og selv stå tilbage med regningen er det stærkeste og simplest markedskorrektiv for enhver privat virksomheds risikovillighed. Danske Banks hvidvask sag understreger endnu en gang behovet for, at banker, der ikke lever op til samfundets tillid, ganske enkelt skal splittes op i mindre enheder. Præcis som de stort set altid har været det.

Ingen skal være „too big to jail“

Oven på Finanskrisen blev ufatteligt få bankdirektører, investeringsrådgivere og spekulanter dømt for deres medvirken til at skabe den største og værste krise siden 1930'erne. Når det handler om medvirken til skattely, hvidvask og spekulation af forskellig art, er historien den samme. Det er en tragikomisk sandhed, at banditterne i habitter stort set altid går fri af straf, mens banditterne i løstsiddende jeans aldrig – eller i hvert fald næsten aldrig – gør. De personlige konsekvenser ved at have handlet groft uansvarligt og medvirket til vores kollektive finansielle ulykke er i dag til at overse. Derfor skal lovgivningen skærpes markant over for ledelser og bestyrelser. Medvirken til skattely, hvidvask og skadelig spekulation skal kunne udløse konfiskation af formuer, fratagelse af licens til at drive bank- eller advokatforretning og fængsel for egentlige finansielle forbrydelser. Banker, rådgivere og advokater skal pålægges kædeansvar for kunder, der bruger dem som mellemstation til skattely, hvidvask og finansielle forbrydelser.

Markant skrappe bankregulering og tilsyn

En af Finanskrisens vigtigste lektier er, at der ikke skal slækkes på de reguleringer af bankerne, der er foretaget siden 2008. Tværtimod er der behov for endnu skrappe regulering, der kan sikre os mod spekulation og fremtidige finanskriser. Kriser vil sikkert komme,

men vores samfund og velfærd skal i videst mulig omfang afskærmes fra dem. Der er behov for at forbyde bestemte typer af derivater. Kapitalkravene skal øges endnu mere, så bankerne polstrer sig til de kriser, de roder sig selv ud i. Det danske Finanstilsyn skal styrkes markant. Og der er brug for et fælles europæisk finanstilsyn, som kan overvåge hele den europæiske banksektor og har muskler til at slå hårdt ned på ethvert brud på vores tillid og regler. Dertil skal ordningen med offentlige repræsentanter i bankernes bestyrelser, der blev ophævet af Fogh-regeringen i 2003, genindføres.

Klogere og mere retfærdige bankskatter

Bankerne tjener flere penge end nogensinde, mens de hæver gebyrerne for kunderne. Under SRSF-regeringen hævdede man lønsumsafgiften frem for at beskatte bankernes overskud mere. Det var en fejl. Derfor skal den højere lønsumsafgift for bankansatte droppes, og i stedet skal skatten på bankernes overskud hæves. En differentieret selskabsskat giver samtidig mening, idet vi kan sige, at vi beskatter spekulation højere end produktion. En konkret model kan også være at afskaffe fradrag for bankernes gæld og i stedet indføre en balanceafgift. Herudover er der et udtalt behov for en fælles europæisk afgift på spekulative finansielle transaktioner.

En progressiv arveafgift

En af de største kilder til den stigende ulighed er arv. Formuefordelingen i Danmark er mere ulige i dag end i mange årtier. Arv spiller en stor rolle. Som skattereglerne er i dag, betaler man en flad boafgift af den samlede arv. Det bør ændres. Jo større formue man arver, desto højere andel bør man betale i arveafgift. Altså en form for topskat på arv.

Bedre rammevilkår for den danske model

Historisk set ved vi, at et af de bedste redskaber til at sikre en retfærdig og lige fordeling af samfundets velstand har været vores flexicurity-model. Udlandet misunder os den og ønsker at kopiere den. Men den er efterhånden flosset i kanterne. Organiseringsgraden på det danske arbejdsmarked er på vej ned under 60%. Vi ved fra resten af den vestlige verden, at når organiseringsgraden falder, så stiger uligheden. Fagbevægelsen står alene for organiseringen af lønmodtagerne, men VK(O)-regeringer har siden 2001 gjort, hvad de kunne, for at gøre det sværere at organisere lønmodtagere. Derfor skal skattefradraget for fagforenings- og a-kassemedlemsskab øges, fradraget for medlemskab af såkaldte gule fagforeninger skal reduceres, og dækningsgraden på dagpengene skal øges.

Nej tak til borgerløn – ja tak til højere dækningsgrad på dagpengene

Det er – igen – blevet det nye sort på venstrefløjen at agitere for borgerløn. Logikken er, at i takt med den fortsatte globalisering, flere robotter i produktionen og bedre teknologi, vil mennesket som arbejdsresource blive overflødiggjort. Derfor skal alle garanteres en borgerløn. Problemet med forslaget er, at modtagerne af en sådan borgerløn vil blive hægtet af enhver velstandsudvikling i fremtiden. Det vil øge uligheden mere, end det vil reducere den. Og vi tror på, at mennesket vil være i stand til at finde plads i nye jobs med andre kvalifikationer. Hvis vi altså prioriterer det. Derfor er det meget vigtigere at sikre en højere dækningsgrad på vores dagpenge end en borgerløn, som kun vil øge uligheden.

Uden en høj dækningsgrad vil færre på sigt melde sig ind i en a-kasse. Når færre melder sig ind i a-kasser, er der også færre, der melder sig ind i fagforeninger. Når færre melder sig ind i fagforeninger, så falder organiseringsgraden. Når organiseringsgraden falder, så stiger lønningerne markant mindre, og uligheden stiger. Det er langt vigtigere med en høj dækningsgrad end dagpengeperiodens længde.

Krav om respektfulde lønninger i toppen

I de danske og internationale virksomheder aflønnes toplederne mere og mere i form af variable løndelev

for gennem egentlig løn. Det er jo helt fair, at man lønner ham derefter, hvis en virksomheds ejere mener, at en bestemt topchef er rigtig mange penge værd. Men det giver skæve incitamenter og uigennemsigthed, når større og større dele af aflønningen sker via optioner og bonusprogrammer. Som Jyske Banks direktør, Anders Dam, har foreslået,²¹⁴ bør aktieoptioner i børsnoterede selskaber helt forbydes. Optioner giver helt tilfældige direktionsaflønninger, skaber grundlag for interessekonflikter og sætter ofte markedskræfterne mere eller mindre ud af kraft, når aflønningen aftales ved noget, der nærmest har karakter af et tag-selv-bord. Dertil skal der indføres et CSR-krav om, at staten og institutionelle investorer kun investerer i selskaber med rimelige og gennemskuelige lønpakker.

Mere retfærdige handelsaftaler

Hvis globaliseringen skal være mere retfærdig for flere mennesker, kræver det bedre og mere ambitiøse handelsaftaler. I fremtidige handelsaftaler mellem EU og omverdenen skal vi sætte betingelser om, at partneren underskriver og overholder Paris-klimaftalen. Dertil skal fremtidige handelsaftaler være endnu mere ambitiøse i forhold til lønmodtagerrettigheder, forbrugerrettigheder og bæredygtighed. Det er at foretrække, at det sker som led i en egentlig WTO-reform, men indtil da må EU gå forrest gennem handelspolitikken.

Fri bevægelighed skal være fair bevægelighed

Efter Brexit har EU's medlemslande og politikere for- sømt at reformere projektet, der hvor der er allerstørst behov: i ubalancen mellem det indre markeds grundlæggende friheder og respekten for lønmodtagernes grundlæggende rettigheder, arbejdsvilkår og lønninger. Det er i denne ubalance, at den indre trussel mod EU's eksistens er at finde. Derfor skal EU's indre marked reformeres, så det følger princippet om, at man får samme løn for samme arbejde det samme sted. Virksomhedernes frihed til at etablere sig i hele Unionen følger med en hårdere kurs mod regelshopping, brev-kasse-selskaber og nul-time-kontrakter. Dertil skal der kunne indføres kædeansvar, og EU skal, særligt i transportsektoren, lukke de huller, der skaber unfair konkurrence mellem de firmaer, der tilbyder ordentlige vilkår, og dem, der ikke gør. Og EU skal understøtte medlemsstaterne i at udbrede en større organisering af arbejdsmarkedet.

Stærkere konkurrencelovgivning og beskatning af de nye monopoler

Vores markeder er igen hjemsøgt af en velkendt fjende fra fortiden: altdominerende virksomheder med markedsmagt til at gøre, hvad de vil, hvor de vil, når de vil det. De nye monopoler eller monopollignende selskaber er multinationale, og de største af dem er digitale. Som det er i dag, er både EU's og den internatio-

nale konkurrencelovgivning for svag til at dæmme op for den enorme markedsmagt, som mange af de nye selskaber skaber sig. Derfor skal konkurrencelovgivningen skærpes, og konkurrencemyndighederne have markant større muskler. Derudover er der behov for en fælles europæisk digital skat på nye techmastodonter som Google, Apple, Amazon m.fl., som i dag stort set ingen skat betaler i de lande, hvor de tjener deres penge. Dertil er der også brug for en fælles bund under selskabsskatten i EU, så skatteræset mod bunden stopper. I det hele taget er vi nødt til at afsøge mulighederne for hårdere beskatning af markeder, hvor der er meget lidt eller ingen konkurrence. Ganske enkelt fordi vi ved, at de, der taber på lav konkurrence i sidste ende, er samfundet og forbrugerne. Hvis vores skattesystem i højere grad kan tage højde for, at virksomheder med meget store markedsandele får en overnormal profit, som derfor skal beskattes hårdere, er vi et skridt tættere på at få en økonomi, der virker for de mange frem for de få.

Nultolerance over for finansiel spekulation og skattely

Alt for længe har både staten Danmark og vores opsparede pensionsmilliarder været nyttige idioter for spekulanternes hærgen. Alt for ofte ender vores penge fra fælleskassen i selskaber, der aktivt benytter sig af skattely eller bedriver andre former for finansiel spekulation. Ved det delvise frasalgs af DONG handlede

staten Danmark med en Goldman Sachs-ejet kapitalfond placeret i skattely, og som de seneste afsløringer i CumEx-files har vist, så investeres vores pensionspenge fra ATP i banker, der aktivt spekulerer og be- drager den danske statskasse. Derfor bør det være et grundlæggende princip, at hverken staten eller vores institutionelle investorer handler med selskaber, der bedriver spekulation mod os eller placerer vores investeringer i skattely. EU's sortliste over skattelylande skal gøres mere brugbar og ambitiøs og suppleres af en sortliste over virksomheder, der bedriver spekulation og skattely. Derudover skal der indføres skrappe EU-sanktioner mod lande, der fungerer som skattely. Vi vil have tvungen offentlig regnskabsaflæggelse for selskabers datterselskaber i alle lande. Og vi vil indføre globale registre over finansielle aktiver, så vi kan se, hvor klodens formuer befinder sig, hvem der ejer dem, og hvor og om der betales skat af dem.

Mindre skat på arbejde – mere skat på kapital

Det kan ikke betale sig at arbejde. Det kan faktisk langt bedre betale sig at leve af afkastet af sine formueaktiver. Derfor bliver kapitalen ophobet og koncentreret mere og mere i toppen af samfundet. Der er brug for at gøre forskellen mellem beskatning af helt almindeligt lønarbejde og afkastet på kapital mere retfærdig. På den korte bane bør man afskaffe det skrå skatteloft for kapitalindkomst, som blev indført med „Rødvins-

reformen“ i 2009. Dertil bør de senere års mange lettelser af aktiebeskatningen tilbagerulles. På den længere bane bør man indføre et arbejdsmarkedsbidrag på kapitalindkomst og lempe det tilsvarende for lønarbejde. Der er ingen retfærdighed i, at afkastet på kapital ikke også skal bidrage til at sikre et velordnet arbejdsmarked med bedre adgang til uddannelse og tryghed. Det er rent faktisk her, kapitalafkastet bliver skabt.

Begræns aktietilbagekøb

Aktietilbagekøbsprogrammer blev helt indtil 1990'erne betragtet som kursmanipulation. Det er egentlig ret simpelt – når banken køber sine egne aktier tilbage, stiger aktiepriserne ofte. Dertil tærer aktietilbagekøb på bankernes årsindtjening – havde de i stedet tilbageholdt midlerne, kunne de have bidraget til at styrke bankernes egenkapitalfinansiering. Aktietilbagekøbsprogrammer skal igen betragtes som det, det er: kursmanipulation.

Mange flere almene boliger

Boligboblen var en væsentlig årsag til krisen i både USA og Danmark. De stigende boligpriser er ikke kun en trussel mod samfundsøkonomien, men også mod sammenhængskraften. I dag er det meget svært for en almindelig familie med to børn at bosætte sig i nærheden af de store byer. Derfor skal der de kommende år

ske en stor udbygning af gode almene boliger i mange forskellige former.

Nye veje for efteruddannelse

Lønmodtagerne, især dem med korte uddannelser, må indstille sig på, at efteruddannelse og opkvalificering er afgørende for at kunne begå sig i fremtiden. For job vil også i fremtiden forsvinde, enten fordi de flyttes til udlandet, eller fordi de bliver automatiserede. Selvom der de sidste 10-15 år er blevet talt meget om efteruddannelse, er det, som om mange er tøvende over for det. Derfor bør man gentænke hele systemet i samarbejde med arbejdsmarkedets parter. Det kunne fx være ved at udstyre hver enkelt lønmodtager med en klippekortsordning eller en individuel uddannelsesopsparing.